

**НЕПЕРЕРВНІСТЬ ЕСТЕТИКО-СТИЛЬОВОЇ ТРАДИЦІЇ
РЕАЛІЗМУ / НАТУРАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ
МОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ
БЕЛЕТРИСТИКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)**

Розглянуто прозу Лесі Українки в контексті мистецьких тенденцій доби Модерну. Акцентовано увагу на проблемах типу творчості, методу та стилю письменниці. Проаналізовано з цих позицій її прозу, зокрема повісті «Жаль» і «Приязнь», оповідання «Одинак».

Ключові слова: реалізм, натуралізм, неореалізм, неоромантизм, модернізм, тип творчості, метод, стиль, белетристична проза Лесі Українки.

Масштабність рецепції феномену Лесі Українки вражаюча. Щодо художньої творчості, то більшість науковців студіюють передусім поезію та драматургію, хоча й досліджень прози є чимало. Її оцінювали ще сучасники (І. Франко, М. Павлик, М. Євшан, М. Грушевський, А. Ніковський), однак їхні відгуки були спорадичними. Л. Кулінська наводить характерний приклад: у 1897 р. Літературно-артистичне товариство на своєму конкурсі преміювало оповідання Лесі Українки «Голосні струни» золотим жетоном, однак критика зігнорувала цю подію [16, 5–6]. Неокласики теж писали про її прозу принагідно, у їхньому критичному доробку не було окремих праць, присвячених цій проблемі. Літературознавці радянських часів зверталися до прози неодноразово: О. Дейч, О. Бабишкін, В. Курашова, І. Журавська, А. Каспрук, Л. Міщенко, К. Кухалашвілі та інші. Варто виокремити ґрунтовні монографії Л. Кулінської [16] та Т. Третяченко [24]. В останні десятиліття з'явилися дослідження нових науковців: В. Агеевої, О. Забужко, Н. Балабухи, Л. Зубік, М. Зушмана, М. Крупки, Л. Оляндер, В. Сірук-Поліщук, М. Хмельюк, Л. Щітки та інших. Детальніше про рецепцію прози Лесі Українки вітчизняною та зарубіжною критикою написала статтю Т. Проскуріна [22].

Однак, *по-перше*, дослідники головню акцентують на питаннях з історії написання прозових речей і текстології, вивчають жанрові особливості, визначають теми, ідеї та поетику конкретних творів, наголошують на взаємовпливах-перегуках¹, вводять у контекст проблеми синтезу мистецтв, застосовують методологію феміністичного прочитання та відшуковують гендерні конфлікти (наприклад, у монографії В. Агеевої є розділ «Феміністичні мотиви у прозі Лесі Українки» [див.: 1, 186–193], з'являються статті з аналогічними назвами [12]), але автори обминають проблему належності прози Лесі Українки до певного напрямку². Наявні лише поодинокі праці, присвячені стильовим особливостям її белетристики. За часів СРСР якщо і ставилися такі завдання, то їхнє вирішення ґрунтувалося далеко не на естетичних особливостях, а виходило з позицій «антимодерністського курсу» в радянському літературознавстві. Відтак традиційним став висновок про «межовість» прози Лесі Українки

¹ Наприклад, актуальне питання про творчі взаємини між Лесею Українкою та В. Винниченком. Паралелі в їхньому доробку критика помітила ще в 1910–1920-х рр., однак на наступному етапі осмислення спадщини митців – у часи СРСР, з огляду на табування творчості Винниченка, проблемі взаємозв'язків між «поетесою досвітніх огнів» та «письменником-індивідуалістом неправильної політичної орієнтації» не знайшлося місця в радянському літературознавстві (відомо, що в книгоспільчанському виданні 1927–1930-х рр. була стаття Лесі Українки про В. Винниченка, однак із дванадцятитомного академічного видання її виключили). На сучасному етапі тенденція зіставлення художньої творчості Лесі Українки та В. Винниченка актуалізується в дослідженнях В. Панченка [20], Т. Блажеєвської [5], Я. Гладир [7], М. Ковалик [14] та інших, однак вона далека від комплексного осмислення.

² М. Моклиця робить висновок, що загалом «проблеми творчого методу, стилю, поетики, естетики Лесі Українки ще далекі від остаточного вирішення», незважаючи на різнобічне вивчення літературознавцями її художнього світу, хоча «це питання концептуальні» [17, 132]. Таке твердження в першу чергу стосується прози.

між реалізмом та активним, так званим революційним романтизмом.

По-друге, дослідники, аналізуючи цю прозу, переконуючи, що вона потребує уваги літературознавців та читачів, зазвичай додають тезу про значно менші здобутки письменниці в епічній царині порівняно з поезією та драматургією. Цей стереотип утвердився в українському літературознавстві з легкої руки І. Франка. Нагадаємо: Франко, незважаючи на схвальний відгук про «Жаль» у листі до Олени Пчілки від 30 вересня 1891 року [26, 49, 298–300], у статті «Леся Українка», що була надрукована 1898 р. – після виходу прозових творів «Така її доля» та «Біда навчить», зробив висновок: «...Не в новелах її сила... Її талант ліричний...» [26, 31, 271]¹.

¹ Про тяглість цієї «традиції» свідчать численні висновки авторитетних критиків та літературознавців. Б. Якубський у передмові до книгоспілчанського видання зазначав: «Белетристичні твори Лесі Українки не займають такого місця в історії української літератури, як її драми та драматичні поеми, може, навіть, і як лірика письменниці» [27, V]. О. Дейч зауважував: «...У прозі Леся Українка не досягла тієї художньої висоти, якої досягла у творах інших жанрів» [9, 152]. Т. Третяченко зробила висновок: «Леся Українка в прозі не піднялася до таких вершин, як у своїй ліриці або драматургії» [24, 39–40]. Ця тенденція наявна і в сучасному літературознавстві. Скажімо, Н. Зборовська переконана, що талант письменниці найяскравіше виявився в драматургії, оскільки характерна для прози «оповідна форма здавалася їй простуватою...» [11, 111] тощо. Висновки дослідників теж симптоматичні: незважаючи на послідовне вписування її прози в контекст реалізму, Т. Третяченко зауважує, що чиста «епіка» відсутня, відтак проза ж Лесі Українки ліро-епічна та лірична [24]. Водночас про поцінування Франком її прози свідчить хоча б той факт, що він публікував у своїх виданнях чи в тих, де був редактором і видавцем, не лише поетичні та драматичні твори, а й прозові (див. коментарі до Зібрання творів Лесі Українки в 12-ти томах та дослідження М. Василенка «Іван Франко – перший видавець творів Лесі Українки» [6]); готуючи до друку в «Літературно-науковому вістнику» її оповідання «Над морем» (1901), за свідченням Т. Третяченко, не зробив у ньому жодної редакторської правки [24, 39].

До речі, О. Забужко однією з причин «недооцінювання» прози Лесі Українки, усталення тенденції розглядати її «як такий собі факультативний доважок» до поезії вважає те, «що зображений у ній життєвий світ жіноцтва вищих класів був для народницької інтелігенції так само чужий, як вавилоняни з єгиптянами та “бретонський святий” пан Грааль» [10, 513].

Отже, наше дослідження є своєрідним запереченням певних стереотипів, спробою довести силу епічного таланту письменниці та проаналізувати її прозовий доробок у контексті проблеми стильових особливостей, співвідношення із сучасними їй напрямками та стилями, долучившись до вирішення одного з «концептуальних» (М. Моклиця) питань науки про Леся Українку.

Протягом усієї історії світової літератури чимало митців були водночас прозаїками й поетами чи драматургами. Але більшість із них отримували визнання, світове ім'я в царині одного літературного роду, залишаючись на нижчому мистецькому рівні в інших. Виняток становлять лише поодинокі генії. Органічність не лише ліричного, драматичного, а й епічного таланту Лесі Українки підтверджують у першу чергу свідчення самої письменниці. Наприклад, з її листа до О. Маковея (від 19 вересня 1893 р.) дізнаємося про неоднозначну рецепцію «Жалю»: «Павлик радив мені знищити сю повість, бо вона, мовляв він, не придасть нічого до моєї слави, а ще, може, й пошкодить»¹,

¹ О. Забужко вважає, що з огляду на актуалізацію теми «мезальянсу» повість «Жаль» варто прочитувати «у приналежному історичному контексті – як документ із життя жіноцтва вищих класів імперії напередодні її занепаду» [10, 390]. Дослідниця припускає, що нищівна критика М. Павликом «Жалю» ґрунтувалася не на власне естетичних якостях твору, а на суб'єктивно-особистих причинах: «Недарма ж М. Павлик, посватавшись до Н. Кобринської й діставши відкоша, напався мокрим рядном на її “недемократичність” (sic!), і в гадці не покладаючи, що, крім його “мужицького походження”, “панна сенаторівна” могла мати для відмови й якісь інші підстави» [10, 389]. Проблема нерівного шлюбу була особливо дражливою для

натомість І. Франко, як згадувалося вище, «казав, що се найкраща моя річ і що гріх було б не пустити її в світ» [25, Т. 10, 167]. Літераторка відповіла М. Павликові на критику в листі від 22 червня 1891 року (з Євпаторії): «На самих ліричних віршах вже не втриматись! – тісно робиться!» [25, Т. 10, 91]. Відомо, що Леся Українка писала оповідання та повісті на численні літературно-прозові конкурси, котрі відбувалися в «Плеяді», у родині Косачів та на інших письменницьких зібраннях. До того ж прози вона не покидала впродовж усього творчого шляху, навіть 1913 р. працювала над «Екбаль-ганем». Невже все життя і навіть в останні дні вона зверталася б до того роду літератури, який був далеким від її таланту? Кожен, хто знає творчу біографію Лесі Українки, підтвердить неможливість її звернення до неорганічних світоглядів, дріб'язкових «речей». Жоден твір не був випадковим. Якщо бралася за справу, то віддавалася їй сповна.

Звісно, можуть насторожити й упевнити в протилежному окремі уривки з листів Лесі Українки. Скажімо, знесилена хворобами, вона писала до О. Кобилянської 3 квітня 1913 р.: «...вдамся до легшої, прозової роботи» [25, Т. 12, 456]. У той же час зізнавалася матері: «Я от почала вже нове оповідання писати – пишу, правда, помалу... спокійне прозове писання, я думаю, шкоди мені не зробить» (лист від 11 червня 1913 р. з Кутаїсі) [25, Т. 12, 466–467]. Такі вислови були швидше спробою заспокоїти близьких, які добре усвідомлювали, що творчість «з'їдає» (а не просто підточує) її здоров'я і життя. Однак насправді й над прозою вона працювала з надзвичайною самовіддачею та горінням, про що свідчить ще один лист до О. Кобилянської (від 26 листопада 1900 р.): «Певна річ, що я белетристики і не думаю покидати, бо то вже моя натура того б не дозволила, тільки ж я багато раз у раз писати белетристики ніколи не могла, бо вона занадто палить мене...» [25, Т. 11, 194; курсив наш. – О. Г.].

Щодо власне мистецької вартості та стилю прозових творів Лесі Українки, то вони органічно вписуються в контекст

М. Павлика на той час, звідки й відповідна реакція на повість Лесі Українки.

вітчизняного модернізму і яскраво репрезентують ще одну грань її таланту як авторки оригінальних не лише власне модерністських, а й неореалістичних оповідань та повістей.

Досліджуючи творчість Лесі Українки як цілісність, літературознавці відшуковують риси різних стильових тенденцій: найчастіше неоромантизму – далися взнаки її численні теоретико-критичні виступи про «новоромантизм», рідше – символізму, неокласицизму тощо; а то й просто зауважують, що вона – модерна письменниця, не з'ясовуючи, які напрям, метод, стиль чи тип творчості визначають її естетику¹.

На цьому тлі видається важливим дослідження М. Моклиці, яка на матеріалі літературно-критичних статей, епістолярію, перекладів Лесі Українки визначає естетику її творчості в цілому і робить висновок, що письменниця «не є ні романтиком, ані реалістом», а модерністом «із ухилом у символізм», оскільки «виробила свій стиль, власноруч органічно з'єднавши ті здобутки романтизму і реалізму, які найбільш відповідали її власним естетичним потребам» [17, 148]. Незважаючи на те, що згадана стаття не безпосередньо дотична до проблем прози Лесі Українки, вважаємо за доцільне детальніше проаналізувати деякі тези та висновки, оскільки вони доказують правомірність прочитання белетристики в контексті неореалізму.

По-перше, М. Моклиця аналізує погляди Лесі Українки на романтизм і неоромантизм, реалізм, натуралізм і позитивізм, декадентство й модернізм (дослідниця зауважує, що майже всі літературознавчі терміни не розбігаються у значенні з сучасною термінологією) та робить висновок, що в характерній для зламу століть мистецькій боротьбі між реалізмом і модернізмом Леся

¹ Загалом проблема модерності-немодерності творчого доробку Лесі Українки вирішена в сучасному літературознавстві. В. Агєєва, Т. Гундорова, О. Забужко, Н. Зборовська, М. Моклиця, С. Павличко, Я. Поліщук – автори фундаментальних праць про модернізм – послідовно вписують її в парадигму українського модернізму і вважають однією з його «засновників», щоправда ґрунтують свої дослідження головню на поезії і драматургії.

Українка не бере участі: «...ніякому таборові не надає переваги, завжди готова визнати художні досягнення і модерністів, і реалістів» [17, 139].

По-друге, М. Моклиця зазначає, що лірика Лесі Українки – романтична (вибір для перекладів переважно романтичної поезії пояснює фактором «інтуїтивно відчуті спорідненості»): «І все ж романтизм залишився на п'єдесталі непорушного літературного канону. Але підкреслюю: *тільки в царині лірики, яку Леся Українка свідомо з'єднує з романтизмом*» [17, 135; курсив наш. – О. Г.]. Висновок про символізм як стиль мистецького доробку ґрунтується на дослідженні драматургії письменниці: «Як доводить вивчення стилю Лесі Українки, *в першу чергу в драматургії*, у творчості вона справді є глибокою і послідовною символісткою...» [17, 148; курсив наш. – О. Г.]¹. Тож якщо її поезія – романтична, драматургія – символістська, то, беручи до уваги фактор близькості Лесі Українки як до романтичного, так і до реалістичного типів світовідчуття, логічно припустити, що в її прозі чи не найяскравіше виявився саме реалістичний тип творчості, засвідчивши тяглість цієї традиції в письменстві ХІХ–ХХ століть.

На перший погляд, сучасне дослідження про реалізм у мистецьких координатах ХХ ст. може здатися анахронізмом, відголоском заідеологізованих тенденцій радянського літературознавства – так званої «реалізоцентричної» концепції чи навіть дискредитованої свого часу теорії «реалізму без берегів» тощо, оскільки в новітньому літературознавстві запанувало уявлення про монолітну добу Модерну, котра нібито безповоротно відкинула реалізм як пережиток минулої епохи. Звісно, у кінці ХІХ – першій половині ХХ ст. протистояння «реалізм–модернізм» очевидне й конфронтація між різними способами мистецького освоєння дійсності незаперечна. Різке неприйняття реалізму в гаслах модерністів цілком умотивоване, адже в літературному

¹ У попередніх дослідженнях М. Моклиця простежувала творчу еволюцію Лесі Українки від неоромантизму до символізму [див.: 18, 331–350].

процесі доба реалізму хронологічно найближча до модерної епохи і тому, згідно з теорією послідовної зміни романтичного та реалістичного типів творчості / світовідчуття в літературному процесі, представленій в ґрунтовній монографії М. Моклиці, їхня опозиційність закономірна [18]. До речі, не всі модерні митці та критики безапеляційно засуджували реалізм. Скажімо, не робили цього О. Дорошевич, М. Зеров, Ю. Шерех, а в Росії – В. Брюсов, М. Волошин, Є. Замятін, Іванов-Разумнік та чимало інших. Реалізм як тип творчості безперервно існував та виявляв себе яскравими неореалістичними течіями в часи декадансу та високого модернізму (згодом і в епоху Постмодерну поруч із власне постмодерністськими напрямками). На відміну від позитивістського реалізму ХІХ ст., неореалізм був породжений новітніми філософськими концепціями і постав якісно новим мистецьким явищем, органічно вписуючись у модерну парадигму¹.

Отже, неореалістична проза Лесі Українки – не просто данина традиції ХІХ ст. Модерний світогляд письменниці спричинив вихід її таланту за віджилі вузькі межі класичного реалізму, а реалістичний тип творчості й світовідчуття знайшов

¹ Леся Українка теж мала деякі судження з цього приводу. Так, у листі до О. Кобилянської від 26 грудня 1900 р., 2 січня 1901 р. писала про реаліста І. Нечуя-Левицького, який, незважаючи на «декадентські» установки, світоглядно залишився в минулому столітті: «Вертаю до літератури... і не знаю, чи до речі тут згадувати про “декадентську” повість Лев[ицького], бо то, властиве, не література. Дивно, як то тепер дехто думає, що тільки треба написати “по-декадентському”, то вже се дає право які хочеш дурниці писати. Ліпше б дав собі спокій Лев[ицький] з “новими напрямками” чи там з сатирами на них, бо то зовсім не його діло, досить на нього глянути, щоб зважити, що йому вже до “модерни” ліпше ні сяк ні так не братися» [25, Т. 11, 200]. Тобто саме світоглядна позиція митця спричинює його вихід на новий рівень, і реаліст має шанси стати органічною часткою модерної парадигми, головне – усвідомлений відхід од віджилої позитивістської філософії, органічна єдність із новітніми мистецькими тенденціями, а не позірні експерименти і штучарство.

вияв у довершеній неореалістичній прозі (хоча наголосимо, що вона не наскрізь реалістична).

Обґрунтовані думки про вияв у прозі Лесі Українки неореалізму та неоромантизму були висловлені в 1930-х рр. Борисом Якубським¹ – загальним редактором видання творів Лесі Українки у 12-ти томах «Книгоспілки» (1927–1930 рр.; у 1953–1954 рр. перевидано в приватному видавництві Юрія Тищенка й Антона Білоуса, м. Нью-Йорк) та автором вступної статті до десятого тому, у якому надруковано прозові твори письменниці. В огляді видань спадщини Лесі Українки Т. Третяченко згадує і про цей 12-томник, однак імені та прізвища упорядника й автора вступного огляду не називає, зауваживши: стаття «була позначена однобічно-формалістичним підходом ... Вплив конкретно-історичної дійсності на творчість письменниці до уваги не брався. Ряд висновків у цій статті ще потребує спростування» [24, 42]. Ми ж, навпаки, хочемо їх актуалізувати.

Б. Якубський розглядав історію літератури в контексті розвитку мистецьких стилів (мовляв, «годі вже робити з історії літератури історію громадської думки чи історію інтелігенції», бо «розуміння історії літератури, як історії літературних стилів ... є єдино наукове» [27, V]), відповідно теоретико-літературознавче студювання стилю Лесі Українки вважав першочерговим завданням. Ми погоджуємося з багатьма тезами цього дослідження, однак, на нашу думку, запропонована Б. Якубським схема еволюції прозового доробку письменниці (від «соціально-психологічного натуралізму до символізму, що його Леся Українка називала “новоромантизмом”» [27, VIII]) не цілком умотивована й доцільна. Звісно, перші оповідання Лесі Українки виглядають типово реалістичними чи навіть натуралістичними й

¹ Відомості про Бориса Якубського (1889 – ?) знаходимо в діаспорній «Енциклопедії українознавства» (за ред. В. Кубійовича) [4, 3967]; радянські енциклопедичні видання згадок про нього, звісно, не дають. Щодо діаспорної критики, то в статтях П. Одарченка ім'я Б. Якубського як авторитетного дослідника творчості Лесі Українки фігурує досить часто [див.: 19].

написані «цілком в старій манері» XIX ст. з елементами етнографізму (про оповідання «Така її доля» дослідник зробив висновок: «Отже, маємо тут звичайне побутове оповідання в народницькому дусі, оповідання, що під ним міг би стояти й підпис Грінченка» [27, IX]). Т. Третяченко зазначила, що в ранніх творах Леся Українка «збивається на старі художні форми» Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, Б. Грінченка, Олени Пчілки [24, 71]). Однак, розглядаючи зрілу прозу письменниці виключно в руслі неоромантизму та символізму, як це зробив Б. Якубський, ігноруємо потужний пласт її неореалістичних оповідань та повістей.

Безперечно, у прозі Леся Українка тяжіла й до умовних форм (Б. Якубський вважає саме умовність наріжною рисою неоромантизму), виявом чого є в першу чергу казки¹ та легенда. Значну частину її белетристики (письменниця працювала над тридцятьма п'ятьма прозовими творами, тринадцять з них не були закінчені й відомі лише у фрагментах) становлять власне модерністські зразки. Скажімо, «Лист у далечінь» – типовий імпресіоністичний твір²: сюжет-фабула відходять на другий план,

¹ Щодо неоромантизму та символізму в казках, то з цим теж не все однозначно: не лише радянські літературознавці традиційно вказували на соціальні мотиви; скажімо, сучасна дослідниця Л. Ковалець говорить про характерний для казок «менш романтизований підхід до змалювання дійсності» та зображення «конкретних земних турбот...» [13, 78]. Н. Балабуха диференціює казки на основі стильового розмаїття і виокремлює реалістичну дидактичну казку («Біда навчить»), романтичну / неоромантичну («Лелія») та власне модерністську – символістську («Метелик») [3].

² Імпресіонізм одні дослідники розглядають у руслі розвитку міметичних форм мистецтва, інші – у річищі умовно-метафоричних. Ю. Кузнецов виводить генеалогію імпресіонізму з романтичного типу творчості, безпосередньо з неоромантизму XX ст. [15, 56]. С. Пригодій переконаний, що імпресіонізм – особливе явище, вияв не міметичного / об'єктивного / реалістичного чи ідеалістичного / романтичного типу творчості, а сенсуалістичного / суб'єктивного [див.: 21]. В. Агеєва вибудовує ряд «реалізм–натуралізм–імпресіонізм», визначає імпресіонізм перехідною ланкою між класичним реалізмом XIX ст. і власне

відповідно важливі не перипетії в житті героїні, а її відчуття, настрої, переживання і враження. Таким чином постає своєрідна імпресіоністично настроєва сповідь: біографічні факти розпливаються в наступі численних асоціацій та найнепомітніших порухів душі. Елементи імпресіонізму органічно влітаються також у канву оповідання «Мгновение».

«Голосні струни», «Сліпець» – символічні твори з протиставленням різних світорозумінь, глибокими внутрішніми конфліктами, універсальними колізіями, міфологізацією та символізацією образів тощо. «Над морем» – неоромантичне оповідання, насичене імпресіоністично вишуканими замальовками моря. На їхньому тлі виокремлюються неореалістичні твори – повісті «Жаль» (1890), «Приязнь» (1905) та оповідання «Одинак» (1894)¹.

Очевидно, проблема творчої еволюції прозового доробку Лесі Українки не настільки проста й однозначна, що її можна схематизувати. Звісно, перші прозові спроби – це відголоски традиції попередників, однак пізніша проза органічно вписується в парадигму модерну. Водночас це не означає, що зі стильового

модернізмом: передача конкретних імпресіоністичних вражень, на її думку, свідчить про досягнення нічим не спотвореної правди дійсності [2, 7–8]. Вона робить висновок, що проза Лесі Українки «вписується в контекст настроєвої лірико-імпресіоністичної новелістики рубежу віків» [1, 187].

¹ В. Сірук (авторка монографії про наратологічні особливості прози 1980–1990-х рр.) з погляду наратолога протиставляє «Жаль», «Над морем», «Одинак» творам «Лист у далечінь», «Святий вечір!», «Мгновение», «Враги» на основі наявності / відсутності «виразних сюжету і фабули» [23, 9]. Перша група творів їх має, а друга, навпаки, насичена «атрибутами модерністичної техніки розповідності» (важлива не фабула / дієвість, а власне розповідь), такими як «недомовленість, замовчування, уникання кінця, уривчастість, незавершеність» [23, 9]. Звідси характерні для модерністичних творів «широкий діапазон читацьких можливостей, різноплановість прочитання й неможливість вибудування значень у чітку смислову єдність» [23, 9]. Тобто на наратологічному рівні твори протиставляються як реалістичні та власне модерністські (щоправда, «Над морем» тяжіє до неоромантизму).

боку вона була односпрямованою, тобто презентувала один модерний напрям. Навпаки, її панорамно представляють як неоромантичні зразки, навіть символістські та імпресіоністські, так і неореалістичні. Отже, висновок Б. Якубського про те, що Леся Українка «свідомо порвала зв'язки з сучасною їй українською літературою, з літературою чи культурницько-просвітянською, чи реалістично-натуралістичною; вона у своїй творчості наслідувала літературний стиль тогочасної західно-європейської літератури, стиль неоромантизму»¹ [27, XXXI],

¹ На основі цього теоретико-критичного огляду варто зробити висновок про полісемантичність поняття «реалізм» у термінологічному словнику Б. Якубського. По-перше, він трактував реалістично-натуралістичну літературу як віджилу «культурницько-просвітянську» традицію XIX ст. Цим зумовлено негативне маркування терміна «реалізм» і прагнення відгородити Лесю Українку від цього явища. По-друге, говорив про «психологічний реалізм» у повісті «Жаль», про її вміння передавати психологію своїх героїнь, однак у стосунку до інших пізніших творів про «психологічний реалізм» не згадував. Навпаки, зазначав, що психологізм – органічна, ледве не наріжна риса неоромантизму (на нашу думку, психологізм не менш органічно виявляється і неореалізмі). По-третє, виокремив у російській літературі кінця XIX – початку XX ст. реалізм як одну з течій неоромантизму. За його теорією, неоромантизм розвивався в межах двох течій: перша представляла «декадентів-символістів, містиків та індивідуалістів», друга – «своєрідних реалістів нового гатунку» (як Максим Горький та більшість співробітників журналу «Знання») [27, XXXI]. Тобто вів мову про неореалізм, який, перефразовуючи Лесю Українку, «пройшов крізь горнило неоромантизму», набув новітніх ознак і постав уже явищем новітнього мистецтва. Очевидно, саме він близький Лесі Українці. До речі, її «новоромантична» концепція теж далека від однозначності й певною мірою пов'язана з концепцією неореалізму. Так, Т. Гундорова переконана, що «теорія» Лесі Українки «...виявляла один з можливих шляхів розвитку і теоретичного осмислення неореалізму» [8, 178]. Дослідниця вказує, що на межі століть реалізм та романтизм перебували в одному «силовому полі». Цікавий її висновок про неореалізм, який перегукується з тезами Б. Якубського та почасти Лесі Українки: «...на початку XX ст. реалізм нового типу ... відштовхувався від романтичного типу творчості, а відповідно і від неоромантичної стильової манери» [8,

варто відкоригувати: Леся Українка – прозаїк розійшлася з позитивістським реалізмом, утвердивши неореалізм, який найяскравіше виявився у творах «Жаль», «Одинак», «Приязнь». Про їхню неореалістичну спрямованість свідчить чимало ознак: чіткі сюжет і фабула, життєва достовірність, темпорально-локальна конкретика, панорамність зображення, яскраві й психологічно вмотивовані характери, «об’єктивна» форма розповіді (від третьої особи), разом з тим амбівалентність героїв-персонажів, відкритість фіналів, розмаїття структур і стилю нарації тощо. Показовими щодо особливостей неореалізму є способи введення в канву творів картин природи та портретних характеристик персонажів.

Якщо у повісті «Жаль» переважає статичний опис – портретам героїв надається значна увага, причому авторка детально описує їхню зовнішність, то в наступних творах ці характеристики лаконічніші, ненав’язливі, вибірково деталізовані. Часом і в зрілій прозі письменниці звертається до порівняно розлогих портретних описів (як у випадку з образом Дарки), однак вони спрямовані не так на відтворення зовнішності персонажів, як на вияв їхнього світогляду, моральної, внутрішньої суті характеру. Те саме стосується психологізму. «Жаль» – своєрідна натуралістично-психологічна повість. Натомість оповідання «Одинак» постає як згусток традиційно реалістичного психологізму. У «Приязні» Леся Українка поєднує два підходи до вияву внутрішнього світу героїв: через зовнішній прояв переживань та безпосередню інтерпретацію психічних станів.

У повісті «Жаль» при описі прогулянки Софії зі Станіславом відчутний вплив традиції XIX ст. (характерні деталі: спів слов’я, сповнений надій вечір тощо), у неореалістичному

173]. Своєрідне розуміння неоромантизму було в радянському літературознавстві: Л. Кулінська доводить, що «новоромантизмом» Леся Українка окреслила саме «реалізм нового типу» [16]. Отже, проблема неоромантизму-неореалізму – відкрита в сучасному літературознавстві; у контексті критичного дискурсу цих понять теоретичні погляди Лесі Українки, Б. Якубського та інших критиків кінця XIX – першої половини XX ст. потребують ґрунтовного прочитання й аналізу.

оповіданні «Одинок» – нема й сліду романтичного забарвлення. І хоча природа в обох творах – традиційне обрамлення любовної лінії, в оповіданні пейзажні замальовки питомо реалістичні. У повісті «Приязнь» є лише характерні для реалізму зауваження про стан навколишнього середовища в ту чи іншу пору року. Природа рідко служить засобом передачі внутрішнього стану героїв, адже неореалістичні персонажі-поліщуки Лесі Українки не здатні рефлексувати з приводу своїх стосунків із нею.

Щодо конфлікту в повістях «Жаль» і «Приязнь» та в оповіданні «Одинок», то за соціально-психологічними суперечностями, на матеріалі яких він розгортається, проглядають універсальні буттєві проблеми: призначення людини, насилля над особистістю, взаєморозуміння між людьми тощо. Достовірність поведінки, побутові реалії, соціальні негаразди, навіть психологія головних героїнь відходять на другий план, за життєвою конкретикою постає вихід у площину філософського осмислення основ світобудови. Таким чином, психологізм у неореалізмі, на відміну від психологізму в класичному реалізмі XIX ст., якісно інший – він не лише спрямований на показ, вияв внутрішнього світу особистості, не тільки вмотивовує вчинки чи навіть проникає у підсвідомість героя, а, поєднуючись із життєвою конкретикою реалістичного типу творчості, проектує вихід у площину одвічних проблем буття. Те саме стосується й інших ознак неореалізму – позірно вони суголосні з класичним реалізмом XIX ст., однак насправді беруть витоки з якісно інших підходів до осмислення життя, породжені новітніми філософськими концепціями і є їхнім втіленням у тканині художніх творів.

З огляду на мистецьку довершеність оповідань та повістей Лесі Українки закономірним є висновок, що вона була рівною мірою обдарована як поет, драматург і, безперечно, як прозаїк.

Література

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації / Віра Агеєва. – К. : Либідь, 1999. – 261, [3].

2. Агєєва В. П. Українська імпресіоністична проза / В. П. Агєєва. – К. : [б. в.], 1994. – 159 с.
3. Балабуха Н. Казки Лесі Українки в контексті жанрового дискурсу / Наталя Балабуха // *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. – Т. 2. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – С. 246–261.
4. Якубський Борис // *Енциклопедія українознавства*. – Т. 10 / гол. ред. В. Кубійович. – Львів : [б. в.], 2000. – С. 3967.
5. Блажеєвська Т. К. Леся Українка – Володимир Винниченко: діалог на рівні тексту / Т. К. Блажеєвська // *Леся Українка і сучасність (До 130-річчя з дня народження Лесі Українки)* : зб. наук. пр. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2003. – С. 28–38.
6. Василенко М. Іван Франко – перший видавець творів Лесі Українки / Михайло Василенко // *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. – Т. 4, кн. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 343–357.
7. Гладир Я. Парадоксальність мислення персонажів драматичної поеми Лесі Українки «Оргія» та роману В. Винниченка «Хочу!» / Яна Гладир // *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. – Т. 4, кн. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 390–397.
8. Гундорова Т. І. Реалізм і неоромантизм в українській літературі початку ХХ ст. (теоретико-методологічний аспект) / Т. І. Гундорова // *Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ – початку ХХ ст.* – К. : Наук. думка, 1991. – С. 166–191.
9. Дейч О. Леся Українка: критико-біографічний нарис / Олександр Дейч // *Дейч О. Дорогою дружби* : статті, портрети, нариси. – К. : Дніпро, 1977. – С. 34–190.
10. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. – 3-е вид., випр. – К. : Факт, 2007. – 638, [2] с. – (Висока полиця).
11. Зборовська Н. Моя Леся Українка : есей / Ніла Зборовська. – Т. : Джура, 2002. – 228 с.
12. Зубік Л. Феміністичні мотиви у прозі Лесі Українки / Лариса Зубік // *Університет*. – 2005. – № 4. – С. 109–116.
13. Ковалець Л. Твори Лесі Українки для дітей у контексті її долі та української літератури / Лідія Ковалець // *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. – Т. 2. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2005. – С. 72–81.
14. Ковалик М. Образи модерних жінок в драматургії Лесі Українки та Володимира Винниченка / Марина Ковалик // *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. – Т. 3. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – С. 188–202.

15. Кузнєцов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст.: проблеми естетики і поезики / Юрій Кузнєцов. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 304 с.

16. Кулінська Л. П. Проза Лесі Українки / Л. П. Кулінська. – К. : Вища шк., 1976. – 165, [3] с.

17. Моклиця М. Естетика Лесі Українки: проблема авторського понятійного словника / Марія Моклиця // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. – Т. 4, кн. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 132–149.

18. Моклиця М. Модернізм як структура: філософія, психологія, поезика : монографія / Марія Моклиця. – Вид. 2-ге, допов. і переробл. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 388, [2] с.

19. Одарченко П. Леся Українка : розвідки різних років / Петро Одарченко. – К. : Вид-во П. Коць, 1994. – 239 с.

20. Панченко В. Володимир Винниченко і Леся Українка / Володимир Панченко // Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості : книга розвідок і мандрівок. – К. : Твім інтер, 2004. – С. 153–167.

21. Пригодій С. М. Імпресіонізм на рубежі ХІХ – ХХ сторіч: типологія та національні особливості (На матеріалі української та американської літератур) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10. 01. 05 / Пригодій Сергій Михайлович ; Київ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1995. – 48 с.

22. Проскуріна Т. Рецепція прози Лесі Українки у вітчизняному і зарубіжному літературознавстві / Тетяна Проскуріна // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. – Т. 4, кн. 2. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 130–146.

23. Сірук В. Наративна стратегія «малої» прози Лесі Українки / Вікторія Сірук // Слово і час. – 2006. – № 2. – С. 8–14.

24. Третяченко Т. Г. Художня проза Лесі Українки: творча історія / Т. Г. Третяченко. – К. : Наук. думка, 1983. – 286, [2] с.

25. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975–1979.

26. Франко І. Зібр. творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986.

27. Якубський Б. Леся Українка – белетрист / Б. Якубський // Українка Леся. Твори [у 12 т.]. – Т. Х. Проза / за заг. ред. Б. Якубського. – Нью-Йорк : Тищенко & Білоус, 1954. – С. Х–XXXII.

Головий О. Непрерывность эстетико-стилевой традиции реализма / натурализма в украинской модернистской прозе (на материале беллетристики Леси Украинки).

Рассмотрена проза Леси Украинки в контексте тенденций искусства эпохи Модерна. Акцентируется внимание на проблемах типа творчества, метода и стиля писательницы. Проанализирована с этих позиций её проза, в частности повести «Жалость» и «Приязнь», рассказ «Единственный сын».

Ключевые слова: реализм, натурализм, неореализм, неоромантизм, модернизм, тип творчества, метод, стиль, беллетристическая проза Леси Украинки.

Holovii O. Continuity of Aesthetico-Stylish Tradition of Realism / Naturalism in Ukrainian Modern Prose (on Material of Lesia Ukrainka's belles-lettres).

In this article Lesia Ukrainka's prose is considered in the context of art tendencies of modern epoch. The emphasis is put on the problems of writer's type of creation, method and style. Her prose is analyzed on the basis of these positions, particularly the narrative stories «Sorrow», «Friendliness», story «Singleton».

Key words: realism, naturalism, neorealism, neoromanticism, modernism, type of creation, method, style, Lesia Ukrainka's belletristic prose.